

נושא העבודה:

הגנה עצמית

תוכן העניינים :

שער עמוד 1

הקדמה אישית..... עמוד 3

מבוא עמוד 4

הגדרת הגנה עצמית עמוד 5

יסודות הגנה עצמית עמודים 6-8

משפט עברי..... עמודים 9-14

משפט ישראלי..... עמודים 16-19

בביוגרפיה..... עמוד 20

הקדמה אישית :

התלבטתי הרבה על נושא העבודה , ולא פעם התייאשתי מהנושא הזה , אבל זה נושא מעניין ומורכב , ומאוד מסקרן , בהתאם לזאת בחרתי בנושא הגנה עצמית ו

כשבחרתי את הנושא הזה שאלתי את עצמי כמה שאלות שעליהן אני עניתי בהמשך העבודה :

מתי מותר להשתמש בהגנה עצמית ?

והאם הגנה עצמית חלה על כל אדם שהרג ?

הנושא הזה משך אותי , ולמדתי רבות על נושא זה בין במשפט העברי ובין במשפט הישראלי ונהנתני מאוד בכתיבתה .

מבוא :

בחרתי בנושא הגנה עצמית במטרה לחקור על פרשניותו השונות, הרחבת הידע בנושא זה והתייחסות המשפט העברי עם המשפט הישראלי. מתי אפשר להשתמש בחוק הזה? והאם יש הבדל בין קטין למבוגר.

בהתאם לזה חקרתי את חוק המשפט הישראלי וחוק המשפט העברי. ע"י דוגמאות ממשפט דרומי וסיפור התנכי על משה שהיכה את המצרי.

נוכחתי לדעת שלנושאים אלה יחסו חשיבות רבה ועובר גבול דק בין הגנה עצמאית ללקיחת החוק לידיים.

אני מקווה שתהנו במהלך קריאת העבודה :

הגנה עצמית הגדרה :

הגנה עצמית הינה פעולה מידית שבה אדם מגן על עצמו על ידי פגיעה באחר כאשר חש סכנה לחייו, חירותו וגופו . הגנה עצמית הנה טיעון המעוגן בחוק העונשין, הבא לסייג ולהצדיק מעשה תקיפה שאינו עבירה פלילית. יחד עם זאת, קיימים מצבים בהם הגנה עצמית עלולה להיחשב כעבירה פלילית.

ד"ר בועז סנג'רו בספרו הגנה עצמית במשפט הפלילי, גורס שהמונח "הגנה עצמית" הוא מונח צר מדי, שכן הוא אינו מקיף את "ההגנה על האחר", "ההגנה על רכושו של אחר", "ההגנה על הרכוש", ואת "ההגנה על בית המגורים". ד"ר סנג'רו ומלומדים אחרים מעדיפים את השימוש במונח "הגנה פרטית" ("private (defence)", שכולל בתוכו את כל המונחים המוזכרים לעיל, זאת במיוחד לנוכח ההכרה המקובלת היום גם ביתר גזירותיה של ההגנה הפרטית שמעבר להגנה העצמית של האדם על גופו שלו, בעבודה זאת נעסוק בהגדרת הגנה העצמית לפי החוק הישראלי, בחוק העברי, ונעמוד בסוגיה הקשה שבין הגנה על החירות לפגיעה באחר, בחוט הדק שבין מעשה פלילי להגנה עצמית. מה הגבולות של הגנה עצמית ? ומתי מותר להשתמש בה.

יסודות ההגנה

1. דרישת המיידיות

לפי לשון החוק, נדרש כי מעשה ההתגוננות היה "דרוש באופן מידי" על מנת להדוף את התקיפה. תנאי זה בוחן את עיתוי המעשה, על שני היבטיו: על ההגנה להתבצע רק מרגע שהמעשה דרוש באופן מידי על מנת להדוף את התקיפה, ועליה להיפסק מרגע שלא נדרש עוד מעשה התגוננות על מנת להדוף את התקיפה

2. הדיפת תקיפה שלא כדין

מבטא את תכלית עשייתו של המעשה שלגביו נדרש יישומו של הסייג. נדרש שלא ניתן היה להדוף את התקיפה בדרך אחרת פוגענית פחות בתוקף. תנאי הנחיצות כולל בתוכו הן את הנחיצות האיכותית (בפני העושה לא עמדו אלטרנטיבות אחרות) והן את הנחיצות הכמותית (העושה לא יכול היה לנקוט בכוח מועט יותר). ההגנה מוגבלת רק למעשי ההתגוננות. (ע"פ 319/71 ש"ך נ' מדינת ישראל).

"תקיפה" משמעות תקיפה בהקשר זה, אינה זהה למשמעותו בסעיף 378 לחוק העונשין, אלא רחב ממנו וכולל גם מעשים שאינם באים בגדר עבירת התקיפה. (דברי ההסבר להצעת החוק התשנ"ב)

פלר בספרו מגדיר תקיפה שלא כדין הגדרה רחבה: "כל מעשה זדוני שעלול לפגוע באחד מן האינטרסים הלגיטימיים שההגנה הפרטית עליהם מותרת והטעון הדיפה לשם מניעת הפגיעה בהם או לשם מניעת ההשלמה של הפגיעה בהם."

כלומר - די במעשה זדוני כלשהו ובלבד שהמדובר במעשה העשוי לפגוע באחד האינטרסים המוגנים.

3. סכנה מוחשית

מבטא את אופיו של הסיכון הטמון בתקיפה כסיכון ממשי העומד להתממש להבדיל מסיכון ערטילאי שהוא בחזקת איום רחוק. הדגשה מיוחדת של דרישת המוחשיות בנוסף לסעיף הסבירות.

4. פגיעה בחירות גוף או רכוש

קדמי מגדיר כי מדובר בכל פגיעה ולא דווקא פגיעה חמורה, ובלבד שתהא זו פגיעה ממשית, להבדיל מפגיעה של מה בכך.

5. מגבלה לתחולת ההגנה- כניסה מרצון למצב של התנהגות פסולה

אין אדם זכאי להגנה במקום שההתנהגות הפסולה הביאה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש שיעמוד במצב של הגנה עצמית.

הסייג כולל 2 מרכיבים:

• המתגונן הביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה

התנהגות פסולה הינה לאו דווקא בלתי חוקית. גם מעשים חוקיים - מקנטרים אשר יוצרים חשש לאלימות.

התנהגות פסולה לגבי עצם הכניסה לקטטה או לעימות ולא התנהגות פסולה כלשהי בין המתגונן לתוקף [ראו ע"פ 298/88 טויטו נ' מדינת ישראל].

• צפייה מראש את אפשרות התפתחות הדברים

נדרשת צפייה בפועל סובייקטיבית, קרי צפיית אפשרות התפתחות הדברים ולא וודאותם. הלכה זו באה לידי ביטוי בפסיקה גם בטרם עוגנה בחוק.

6. דרישת הסבירות

התנאי השישי הוא למעשה תנאי הפרופורציה, קרי נדרש יחס ראוי בין הנזק הצפוי מפעולת המגן לנזק הצפוי מן התקיפה. התנאי השישי, בניגוד לחמישה שקדמו לו, מהווה תנאי נורמטיבי, אשר טעות לגביו מהווה טעות בידיעת הדין ולא טעות שבעובדה.

על מנת לבסס סייג זה יש לעורר ספק סביר שמא התקיימו באופן אובייקטיבי נסיבות אשר בגינן נדרש הנאשם למעשה שעשה כדי להדוף "סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו".

על ההצדקה לקיומה של טענת ההגנה העצמית עמד השופט לנדוי בע"פ 410/71 הורוביץ נ' מדינת ישראל, פ"ד כו (1) 624, בעמ' 629:

"...אדם הנקלע על לא עוול בכפו אל תוך מצב של צורך לעמוד על נפשו או למנוע נזק חמור מעצמו או מאלה שלשלומם הוא אחראי, מותר לו לנקוט אמצעים ראויים לשם הדיפת סכנה כזאת, גם בדרך עשיית מעשים שבדרך כלל אסורים באיסורי החוק הפלילי".

בבוא בית-המשפט להחליט אם עומדת לנאשם הגנה זו, נדרש הוא לאזן בין הרצון להגן על קורבנה של תקיפה, מחד, לבין אינטרס הציבור להשליט חוק וסדר ולמנוע "חיסול חשבונות" בדרך אלימה

במשפט העברי :

סוגיית ההגנה העצמית, על תרחישיה השונים, יכולה לשמש כבסיס לדיון של ממש אודות הקשר וההשפעה הן על המשפט העברי והן על חוק העונשין הישראלי, ניתן להציגה כתגובתו של אדם הנתון בסכנה חמורה שגרם לה אדם אחר. תגובה זו, וזהו עיקרה של סוגיית ההגנה העצמית, יכולה ומותר שתעלה אף במחיר נטילת חייו של הגורם המאיים על שלומו. אף אציין כי חלק משמעותי מסוגיית ההגנה העצמית מהווה את "דין הרודף", שזכה לפרשנות מעוותת וטראומטית בהיסטוריה הישראלית-מבוטלים שיש למשפט העברי ולמסורת-אבות על הפסיקה הישראלית.

לא תרצח" אומר הדיבר השישי בפרק כ' של ספר שמות. מי שיבדוק את חוקי הרצח במקרא, אינו יכול להגיע למסקנה אחרת פרט לחומרם הרבה ולאיסורים החלים לגביהם. בפרק הבא לאחר מסכת עשרת הדיברות, שמ' כ"א, 12: "מכה איש ומת, מות יומת"; עוקב אחריו פס' 14: "וכי יזיד איש על רעהו להרגו בעורמה, מעם מזבחי תקחנו למות".

יחד עם זאת, אל מול האיסור המקראי התקף של "לא תרצח", מוזכרים במקרא שלושה היקשרים בהם אפשר (יש להיזהר שבעתיים בניסוח הסמנטי של מתחם ההגנה העצמית; מייד אפרט) להרוג אדם אחר, מתוך הגנה עצמית, וממנה בלבד. בהיקשר רחב יותר, הסייגים ל"לא תרצח" (הבאים לידי ביטוי באמצעות המתחם המשפטי-מוסרי של ההגנה העצמית)

נערה מאורסה:

"ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה והחזיק בה האיש ושכב עמה, ומת האיש אשר שכב עמה לבדו... כי בשדה מצאה צעקה הנערה המאורסה ואין מושיע לה" ¹לנערה (שהרגה את האנס) לא יעשה דבר, ואין היא נושאת בחטא רצח או הריגה. אף התורה מכירה בלגיטימיות של ההגנה העצמית מצידה של הנערה. לא מדובר בחטא מאחר ואין לה כוונת מלכתחילה, האינוס נכפה עליה בניגוד גמור לרצונה. כדי למנוע את האונס, מותר להרוג את רודפה; "ואין מושיע לה", לפי הגמרא, "היש מושיע לה, בכל דבר היכול להושיע" ². אף במחיר נפשו של הרודף.

הגנב הבא במחתרת:

"אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת, אין לו דמים" ³. המשנה מוסיפה ⁴. כי "הבא במחתרת נידון על שם סופו". מה פשר "סופו"? תלמוד בבלי מסביר של יום, שכן "אין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלים ממנו ושותק" ⁵. "סופו" מתייחס לכוונתו ולתזמונו של הגנב. רש"י מפרש כי "אם במחתרת... כשהיה חותר את הבית, אין לו דמים: אין זו רציחה הרי הוא כמת מעקרו", וכאן מוסיף "למד תורה, אם בא להרגך השכם להרגו"; בעל-הבית רשאי להסיק כי גנב הבא במחתרת ובמחשכים, סופו שיהרוג את יושבי הבית בעצמו; ושהרי, "אם בא להרגך, השכם להרגו". את כלל זה התורה מסייגת באותה נשימה, בחציו השני של הפסוק- "אם זרחה עליו השמש, דמים לו". התלמוד מסביר זאת ב-"אם ברור הדבר כשמש שאין לו שלום עמך, הרגהו... ואם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך, אל תהרגהו" {שם, שם} ⁶. בהסתמך על פירוש המכילתא {פרשה י"ג}, יש לערוך השוואה וגזירה מדין הנערה לדין הגנב- "היו לו מושיעין הימנו, והרגו, חייב". לגביו של הרודף, נאמר בתלמוד {בבלי, סנהדרין, עד' א'} כי רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו, "ויכול להצילו באיד מאיבריו ולא הציל, נהרג עליו". אומר על כך הרמב"ם כי כל מי שהיה יכול להציל את הרודף באחד מאיבריו "ולא טרח בכך" (לא דקדק) והרגו, הינו שופך דמים וחייב מיתה {הלכות רוצח, א', י"ב-י"ג}. יחד עם זאת, ראוי לציין כי בית-הדין לא יוציאו להורג, מאחר ואין ביכולתו של דיין בשר ודם לשמש כבוחן לב וכליות, ולרדת לסוף כוונתו של מי שהציל אדם מרודפו; על כך מסור דינו בידי שמיים, היודעים מידת

¹ {דברים, כה-כז}.

² {בבלי, סנהדרין, עג' א'}.

³ {שמות, כ"ב א'}

⁴ {סנהדרין, ח'}

⁵ {בבלי, סנהדרין, עד' ב'}

⁶ {שם, שם}

אשמתו. קל וחומר לגבי הנרדף עצמו, שהיה בהול לגבי הצלת חייו שלו, אין מצפים ממנו שידקדק כהוגן באופן הצלתו.

בהלכה העברית ניתן לראות את ההתמודדות עם שאלת הגבול שבין 'ההגנה העצמית' לבין 'הצורך'. התוצאה היא, לרוב, אותה תוצאה (קרי, הריגת התוקף), אולם הנימוק משתנה. נוכל למצוא לפחות שלושה נימוקים שונים: אינטרס הגנת חיי הנתקף, הענשתו של הרודף, והגנה על אינטרס חברתי-קהילתי-מוסרי ו"הצלתו" של המתקף הרודף מביצוע עבירה חמורה ביותר (שדינה מיתה בכל מקרה). האם ההגנה העצמית פועלת אך ורק, מהבחינה התיאורטית, לשם הענקת הצלה לנרדף? הגמרא, למשל, מתייחסת אל דין רודף כאל עונש ("וכי עונשין מן הדין"); כך שהריגת הרודף אינה רק אמצעי להצלת הנרדף, ולא רק דרך להצלת הרודף מפני ביצוע עבירה, אלא כאקט ענישה. מנגד, ניתן לטעון באותה הצורה שהצלת הנרדף היא שעומדת במרכז של הסוגייה. גישה זאת מתחזקת בסנהדרין {ע"ב}: "קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו, קסבר רודף אינו צריך התראה, לא שונא גדול ולא שונא קטן" - אם היה זה אכן יסוד עונשי, הרי שלא ניתן להעניש קטין (ולכן, מן הסתם, אף לא ניתן להרגו).

"דין רודף" – מקור הדין כחלק מהגנה עצמית :

"ואילו הן שמצילין אותן בנפשן, הרודף אחר חברו להורגו, אחר הזכור, ואחר הנערה המאורסה אבל הרודף אחר בהמה, והמחלל את השבת והעובד עבודה זרה אין מצילין אותן בנפשן"

הלכה זו בעצם מדברת לא רק שאדם שרוי בסכנת רצח, אלא גם בעבירות של אריות, יש בעיברות אלו משום פגם וקלון למי שנפגע, העבירות אלה כרת או מיתת ב"ד, וכן נפסק להלכה שלא כדעות התנאים המרחיבות דין יותר אע"פ מי שבא לעבוד עבודה ע"ז או לחלל שבת.

רודף המתכנן להרוג את חברו אינו דווקא מי שחרבו שלופה בידו כנגד חברו. הלכה מתייחסת בחומרה רבה גם לאדם המתכוון למסור ולהלשין עם חברו זר, ורואה אותו כרודף, הלכה זו מובנת לאור הרקע היסטורי של יחסי היהודים ונכרים, בשעה שהיהודים היו כפופים לשלטון זר ועריץ.

⁷ההלכה אוסרת רק את הרצח, משום שלעתים אין מנוס ליטול נפש, ומשום כך נאמר

⁷ אנצקלופדיה יהודית

במקרא "לא תרצח", אך לא נאמר "לא תהרוג". נהרות דיו נשפכו בדיון בשאלה באילו נסיבות ומדוע, אם בכלל, מותר לאדם לשפוך את דמו של הזולת. ההצדקה העיקרית שניתנה לדבר היא הגנה עצמית.⁷

עוד בימי המקרא, השאלה מה עושים במקרה של אדם אשר רצח בשוגג, ואילו רצח תוך כדי הגנה על רכושו, הגנה על חירותו וזולתו.

"וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אַחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אִין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל"⁸

מהי ההצדקה להרוג אדם בגלל שנתן מכות לאדם אחר? הרי ישנו איסור להרוג אדם, ולפני מתן תורה אין כל הבדל משפטי בין עברי למצרי.

משה הרג את המצרי רק כי ראה את סבלו של היהודי, הוא הגן על אחיו ולכן הרג את המצרי האם משה רצח או קיים הגנה עצמית?

לפי הרב מקלנבורג מפרש כי המצרי התכוון להרוג את האיש העברי, בהתאם לדברי המדרש: "והיה מכה אותו ומבקש להרגו" אם כן לאיש המצרי היה דין רודף, כפי שנקבע להלכה: "הרודף אחר חברו להרגו... הרי כל ישראל מצווים להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף"⁹

משנה מסכת אהלות פרק ז משנה ו :

" האשה שהיא מקשה לילד, מחתכים את הולד במעיה ומוציאים אותו אברים אברים, מפני שחייה קודמים לחייו. יצא רובו, אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש"

מקרה המתאר אישה המתקשה בלידתה. אשר בהתלבטות איזה נפש להחיות האם את התינוק או את האמא? השאלה היא איזה נפש להציל? מותר להרוג את הוולד כדי להציל את האם אך אם ראשו או רובו של התינוק בחוץ אין מתערבים תחת העיקרון של אין דוחים נפש מפני נפש, אין הורגים את האימא מפני שהחיים לפניו.

הלכה ט ברמב"ם-אומר שמותר להרוג את הילוד שכן כמוהו כרודף כי הוא מאיים על חיים אימו, כפי שהיינו מצילים חייו של נרדף מפני הרודף. הרמב"ם ממקד את הדין בהצלת הקורבן ולא במניעת העבירה.

⁸ (שמות פרק ב פס' יא-יב)

⁹ (רמב"ם משנה תורה הלכות רוצח ושמירת הנפש א.ו.)

רש"י- קובע כי כל עוד הילד בבטן אימו, אין נחשב בעינינו נפש ועל כן מותר לנו לדחות דבר שאיננו נפש בנפש, האם. ברגע שיצא ראשו או רובו של התינוק, לא נעדיף את חיי האם על פניו.

יש מחלוקת בין רש"י לרמב"ם בנוגע להריגת עובר. הרמב"ם אומר שזה רצח ורש"י אומר שזה אסור אך לא רצח.

מה דינו של "מתקיף-רודף" שלא יודע שמעשהו מסכן את חייו של אחר? שהרי, הגנת הכורח אינה מספיקה לגביו. בשורה ארוכה של אזכורים ופרשנויות, עוסקים חז"ל בדין הרודף האמביוולנטי הזה {למשל- מסכת סנהדרין, ח; תלמוד בבלי, סנהדרין עג-דרישת הנחיצות; משנה אהלות, ז'; רמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש, א}. כאן מודגשת אף יותר דרישת הנחיצות- הריגת הרודף חסר הכוונה וחסר האשמה הינה האופציה האחרונה בהחלט. פתרון אפשרי לקושיה הוא בחינת מעשה התקיפה לכשעצמו, ללא שיקול של אשמת תוקף.

הפסיקה הישראלית של עשרות השנים האחרונות ממחישה את הרלוונטיות של חלקים גדולים ומשמעותיים של ההלכה העברית. המשפט מכיר בהתקיימות הצורך של ההגנה העצמית ובהדיפת התוקף, גם אם במחיר הריגתו. יחד עם זאת, הוא דורש התקיימותם של תנאים ומבחנים, בדומה למשפט העברי, על מנת להצדיק את אותה התגוננות, כגון מיידיות, סכנה ברורה ומוחשית, הגנת אינטרס לגיטימי (חיים, חיי זולת), הדיפת תקיפה שלא כדין, סבירות, פרופורציונאליות וחוסר-תוקפנות (התחלתית או מקדימה) של הקורבן. כך, למשל, מגדיר סע' 34 (י') את אפשרות ההגנה העצמית: "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו; ואולם, אין אדם פועל תוך הגנה עצמית מקום שהביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה, תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים".

מה הגיל לאחריות פלילית :

רודף קטן- ילד בן 4 לא מבין את המשמעות של העבירה וילד בן 11 כן מבין. לפי הרמב"ם אין זה משנה כי שניהם מסכנים את הנרדף ואנו מבקשים להצילו. רש"י ממקד זאת בעבירה ואומר שילד בן 4 אינו מבין ולכן לא ניתן לייחס לו התנהגות עבריינית.

רודף ללא אשמה- לדוגמא, מצב של בלמים לא תקינים אשר גרמו לתאונה. בסיפור הוולד האם עצמה הורגת אותו. האם נראה באם כמי שהרגה את ילדה או שנראה בזה כגנה עצמית? העובר הוא כאילו רודף ללא אשמה כי הוא עושה את מה שעשה ללא כוונה.

התלמוד הירושלמי מעלה את הטיעון שהעובר שמסכן את חיי האם הוא מנקודת מבטה של האם. אנו 'מאמינים' לה כי אנו מכירים אותה לאורך זמן.

המאירי אומר שאסור לצד ג' להתערב אם יצא רובו או ראשו אך מותר לאם להתערב להצלת חייה כי היא הנרדף. רודף ללא אשם יש הבדל בין נרדף לצד ג'. כל זאת נובע מהתפיסה של הזכות לחיים. אם מבססים את ההגנה העצמית על הזכות לחיים אז האפשרות לפגוע ברודף היא רק של הנרדף. אם מבססים את ההגנה העצמית על היתרון המוסרי אז מרחיבים את ההגנה גם לצד ג'. לפי קביעתו של מאירי את ההגנה העצמית יכול להפעיל גם הנרדף וגם צד ג'. הנרדף עצמו יכול להתגונן בכל מצב, גם כשאין יתרון מוסרי.

מהי ההצדקה לזכות להגנה עצמית?

מדוע הותר לאחד מהצדדים להשתמש בכוח ממית ולהרוג את רעהו?

יש לכך שלוש סיבות:

הראשונה-

העבריינין מנסה לתקוף אדם אחר, וכך עושה מעשה בלתי מוסרי שפוגע בזכות של האחר. עצם זה שהוא פוגע באחר משחררת את האשמה מהאחריות לשמור על זכויותיו. ולכן מוצדק להרוג אותו אם יש צורך בדבר ואין ברירה.

השניה-

הגישה השניה מתבססת בעיקר על הזכות של האדם להגן על חיו.

אדם הוא אחראי על עצמו,

גישה זו גם מכילה את דברי קאנט.

"העד לדעת אזור אומץ להשתמש בשכלך" כך קאנט מסביר שהאדם ישתמש בשכלו, ולא יתן שהשפעות של אנשים אחרים ישנו את חיו.

כך האדם לא יהיה כלי בידי תוקפו. עוד רעיונותיו שמכילים הגישה השניה היא רעיונותיו של לוק ורוסו, הזכות לחיים בדבר האמנה החברתית. על המדינה לוודא שלא יהרוג תוקפן אזרח חף מפשע, ואם אינה יכולה לעמוד בהתחייבותיה, חוזרת זכות האזרח להגן על עצמו. בכל מקרה, הדגש העיקרי הוא על זכות האדם להגן על זכותו לחיות אף במחיר המתת האחר.

השלישית -

הגישה השלישית היא גישה תועלתית-תכליתית המדגישה את תועלת הציבור. הטענה בצורתה הפשוטה היא שהריגת אדם בנסיבות מסוימות תורמת לטוב החברתי, משום שהיא מפחיתה הרג ואלימות עתידיים, בין על ידי הרתעת עבריינים פוטנציאליים בין בהריגת רוצחים עתידיים.¹⁰

¹⁰ Polsby, D. D., (1986) "Reflections on violence, guns, and the defensive use of lethal force", Law and Contemporary Problems 49, pp. 89-111.

במשפט הישראלי :

הגנה עצמית במשפט הישראלי :

הגנה עצמית (תיקון מס' 39) תשנ"ד-1994

34. לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי כדי להדוף תקיפה שלא כדין שנשקפה ממנה סכנה מוחשית של פגיעה בחייו, בחירותו, בגופו או ברכושו, שלו או של זולתו; ואולם, אין אדם פועל תוך הגנה עצמית מקום שהביא בהתנהגותו הפסולה לתקיפה תוך שהוא צופה מראש את אפשרות התפתחות הדברים.

אדם לא יכול להרוג אדם אחר סתם ככה אלא אם כן הוא ניצב בפני סכנה ממשית ורק אם הוא רוצה להגן על חייו, בחופש שלו או ברכוש שלו או של חברו, קרובו. אדם לא יכול להרוג וכאשר הוא רואה שלא נשקפת סכנה לחייו ורוצה להשתמש בטענת הגנה עצמית כטיעון.

במקרים רבים כאשר מוגש כתב אישום בגין עבירות אלימות, הנאשם טוען כי פעל מתוך הגנה עצמית. הנאשם נדרש להוכיח כי התגונן על חייו, וכדי שטענתו תתקבל עליו להוכיח כי נשקפה סכנה ממשית לחייו, הוא פעל במידיות נגד תקיפה שלא כדין, ולא נגד תקיפה שנגרמה עקב התנהגותו הפסולה, כך למשל אדם הפורץ לבית אינו יכול לטעון להגנה עצמית, אם הותקף על ידי בעל הבית.

על מנת שמעשים אלימים יחשבו כהגנה עצמית ולא לתקיפה, צריכים להתקיים מספר מרכיבים:

1. סבירות. הוכחה כי המעשים בוצעו כתגובה לתקיפה. כמו-כן, נקיטה בפעולת הגנה סבירה שאינה עולה על הנזק שצפה אותו המותקף. אם לא ניתן לומר, כי היה יסוד סביר לחשוש מתוצאות חמורות מספיק מן התקיפה, עלולים מעשי ההתגוננות, אם יחרגו בחומרתם מהסביר, לגלוש לתחום ההתנהגות האסורה שאחריות פלילית בצידה.
2. נחיצות. נקיטה בפעולה שממזערת את הנזק של התוקף בהקשר העימות שביניהם. על מעשי המתגונן להיות נחוצים הן מבחינת סוג הפעולה באמצעותה בחר להתגונן, והן מבחינת עוצמת הפעולה שנבחרה והאם היא הייתה במקומה.

נחיצות סוג הפעולה תימדד אל מול אפשרויות נוספות שעמדו לרשות המתגונן, על מנת להדוף את ההתקפה נגדו. לדוגמא, במקרה בו אדם יכול היה פשוט לסגת, לעכב את ההתקפה ולפנות לקבלת סיוע מרשויות החוק – אזי ברור שלא יוכל לטעון להגנה עצמית. נחיצות עוצמת הפעולה תיבחן מול חומרת הסכנה שעמדה מעל לראשו של המתגונן. כלומר, אם היה חשש שיוכה ויחבל, ובחר להתגונן על ידי הריגת התוקף - לא יוכל לטעון להגנה עצמית. על המתגונן להפסיק את פעולות ההתגוננות מיד עם נטרול התוקף וחלוף הסכנה.

3. מיידיות. ניתן להתגונן רק לנוכח סכנה ממשית ולא לפניה. יחד עם זאת, נקבע בפסיקה כי יש להכיר בפעולות העשויות להיחשב הגנה עצמית על פי היגיון הנלמד עוד מימי התלמוד:

מטרות חוק הגנה עצמית:

1. הגנה על אינטרסים לגיטימיים של המותקף.

2. ענישת התוקף.

3. הבנת נפש האדם – אדם לא יותקף ויישאר אדיש.

300 א(ב) עונשו של אדם שהוכח שעומדת לו הזכות הגנה עצמית :

הסעיף קובע כי בית המשפט יכול לקבוע עונש פחות מעונש החובה על עבירות רצח, באם עסקין בפעולה שחרגה במעט מן הסביר לצורך תחולתם של הסייגים הגנה עצמית צורך או כורח.

ניתן להטיל עונש קל קבוע בו אם נעברה העבירה באחד מאלה:

במצב שבו מעשהו של הנאשם חרג במידה מועטה, בנסיבות הענין,

מתחום הסבירות הנדרשת לפי סעיף 34טז לשם תחולת הסייג של הגנה עצמית, צורך או כורח, לפי סעיפים 34, 34יא, 34יב.

כשהנאשם היה נתון במצב של מצוקה נפשית קשה, עקב התעללות חמורה ומתמשכת בו או בבן משפחתו, בידי מי שהנאשם גרם למותו.

חוק דרומי :

שי דרומי הוא חקלאי בעל חוות בודדים הסמוכה ליישוב מיתר. לפי כתב אישום שהוגש נגדו, ב-13 בינואר 2007 בשעה 3 לפנות בוקר, הבחין דרומי בשניים מבין ארבעה פורצים שחדרו לחוותו. דרומי ירה בפורצים ופצע שניים מהם, אל-אטרש ואל-הוואשלה, והאחרים נמלטו. את הרובה, שהיה שייך לאביו המנוח, החזיק דרומי ללא רישיון.¹¹ לפי דיווחים בכלי התקשורת, כשהגיעו השוטרים למקום הם מצאו את דרומי מנסה לבצע החייאה באל-אטרש¹² אך זה מת מפצעיו. גם נגד אל-הוואשלה הוגש כתב אישום על קשירת קשר לפרוץ לחווה, ובהמשך השנה אף נמצא אשם, ונגזרו עליו 20 חודשי מאסר בפועל ושנתיים מאסר על תנאי. ב-2009, לאחר שריצה את תקופת מאסרו, נעצר אל-הוואשלה שנית לאחר שביצע שורת פריצות בצפון הארץ.¹³

בעקבות האירוע נעצר דרומי והוגש נגדו כתב אישום לבית המשפט המחוזי בבאר שבע. ב-15 ביולי 2009 זוכה דרומי על ידי בית המשפט מעבירות ההריגה והחבלה בכוונה מחמירה, אך הורשע בעבירה של נשיאת כלי נשק ללא רישיון. בסיום פסק דינה ציינה השופטת רחל ברקאי: "הספק הסביר, אותו עורר הנאשם, באשר להצדקת מעשה ההתגוננות שנקט, נותר מכרסם בליבי עד כי לא נותר לי אלא לקבוע כי לא הוכח מעל לכל ספק סביר כי המשכו של הירי הפוגע בלתי סביר בעליל הוא".

בעקבות מקרה זה הוצע הצעת חוק :

הצעת חוק העונשין (תיקון מס' 99) (הגנה עצמית), התשס"ח-2008

להצעת החוק שתי גרסאות:

גרסה א':

1) (להלן – החוק העיקרי), בסעיף 34, האמור בו יסומן ("א")

תיקון סעיף 34 1. בחוק העונשין, התשל"ז-1977

ואחריו יבוא:

("ב) היתה התקיפה התפרצות או כניסה לבית מגורים בכוונה לבצע עבירה, יראו את

¹¹ נת ברשקובסקי, כתב אישום על הריגה הוגש נגד שי דרומי, באתר ynet, 22.1.2007

מיכל גרינברג, החוואי שי דרומי הואשם בהריגה, באתר הארץ, 23.1.2007

¹² ענת ברשקובסקי, בעל חווה בנגב ירה למוות בפורץ ופצע אחר, באתר ynet, 13.1.2007

¹³ עדי חשמונאי, הפורץ שנורה בידי שי דרומי נעצר במסע פשע

המותקף כאילו נשקפה, לו או לזולתו הנמצא עמו, סכנה מוחשית של פגיעה בחייו או בגופו, אלא אם כן הוכח אחרת."

תיקון סעיף 34טז 2. בסעיף 34טז לחוק העיקרי, האמור בו יסומן "(א)" ואחריו יבוא: "(ב) לעניין תחולת הוראות סעיף 34, לא יראו מעשהו של אדם כלא סביר בנסיבות העניין, בשל כך שלא נסוג מבית מגוריו.

(ג) חרג מעשהו של הנאשם במידה מועטה, בנסיבות העניין, מתחום הסבירות הנדרשת

לפי סעיף קטן

(א) לשם תחולת הסייג של הגנה עצמית, יקל בית המשפט בעונשו ורשאי

הוא, בנסיבות מיוחדות, לקבוע כי הנאשם לא יישא באחריות פלילית."

חוק זה בעצם קובע את סייג הגנה עצמית הסבר הצעת החוק :

1. החוק מחייב שהיה סכנה מוחשית בחייו, או ברכושו כניסת לביתו לפי החוק על הנאשם חייב הסבר / הוכחה לסכנה המוחשית יש בחזקה כדי להשפיע על הבחינה של סבירות המעשה לפי סעיף 34טז לחוק העונשין, מכיוון שהיא נוגעת לסכנה מוחשית בחיים או בגוף, להבדיל מסכנה לרכוש.

2. מוצע לקבוע כלל בדבר היעדר חובת נסיגה של אדם מביתו, במסגרת תנאי הסבירות הקבוע בסעיף 34טז לחוק העונשין. לפי המוצע, ככל שמדובר בתקיפה המתרחשת

בבית מגורים, אי־נסיגה מבית המגורים לא תביא לכרסום בהערכה של התקיימות תנאי הסבירות.

3. מוצע לחייב את בית המשפט להקל בעונשו של מי שחרג במידה מועטה מתחום הסבירות הנדרשת לצורך תחולת סייג ההגנה העצמית. בנסיבות מיוחדות יוסמך בית המשפט לפטור נאשם כליל מאחריות פלילית. כך, יינתן ביטוי להתחשבות בנסיבות הקיצוניות שבהן פועלים נאשמים במקרים רבים של הגנה עצמית – פחד, בלבול ומצוקה – מבלי להצדיק את התנהגותם.

ביבליוגרפיה:

1. אנצקלופדיה יהודית
2. הגנה עצמית בעבירות רצח וחבלה מכללת הרצוג דעת , בעריכת איתמר ורהפטינג
1. סנהדרין גדולה (כרך ב'), בעריכת יהודה הלוי קופרברג, מכון הריפישל, ירושלים, תשכ"ט.
2. ספר מכילתא- דרבי ישמעאל (פרשה י"ג), אום, ניו-יורק, תש"ח.
3. משנה תורה לרמב"ם, בעריכת הרב משה רייך, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשי"ט.
4. שו"ת לרבי יצחק בר-ששת (חלק א'), בעריכת דוד מצגר, מכון אור-המזרח, ירושלים, תשנ"ג (סימן רל"ח).
5. אהרון אנקר, הכרח וצורך בדיני עונשין, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשל"ז (עמ' 212-222).
6. ישראל רוזן, התגוננות עצמית במחיר חיי הרודף, ב-תחומין (כרך י'), צומת, עמ' 62.
7. יעקב אריאל, הגנה עצמית ("האינתיפאדה" בהלכה), ב-תחומין (כרך י'), צומת, עמ' 76.